

Frederic Bastiat:

SLOBODA KAO KONKURENCIJA

Frederic Bastiat (1801–1850) francuski je publicist koji se u 19. st. možda najdjelotvornije zauzimao za slobodnu trgovinu i bio izdavač časopisa *Journal des economistes*. Njegovo 1849. objavljeno djelo „*Harmonies economiques*“, iz kojega potječe sljedeći ulomak, imao je trajan utjecaj na pokret za slobodnu trgovinu u cijeloj Europi. To prije svega vrijedi za Njemačku, gdje je John Prince-Smith već 1850. objavio prijevod Bastiatova djela. Premda je njegov stil, koji Ludwig von Mises s pravom hvali kao „čitateljsku poslasticu“, zacijelo atraktivan i za današnje čitatelje, Bastiat je u Europi nažalost pomalo pao u nezaslužan zaborav. No u SAD-u njegovi spisi, koji se odlikuju optimizmom u pogledu na gospodarsku slobodu, još uvijek uživaju nesmanjenu popularnost među ekonomistima klasične liberalne orijentacije.

U cijelom leksikonu nacionalne ekonomije nema riječi koja je toliko izazvala bijes modernih popravljča svijeta kao: konkurencija ili, kako se običava poblizje označiti da bi se učinila još mrskijom, anarhična konkurencija. Što znači anarhična konkurencija? Ne znam. Što se želi staviti na njezino mjesto? To još manje znam. Čujem doduše kako mi dovikuju: Organizacija! Asocijacija! Ali što to znači? Moramo se jednom zauvijek sporazumjeti. Svakako moram znati kakvu vrstu vlasti ti pisci žele provoditi nada mnom i nad cijelim svijetom! Jer doista, ja priznajem samo jednu, naime vlast uma. Pa dobro! Žele li mi oduzeti pravo da sam rasuđujem kada je posrijedi moja egzistencija? Žele li me spriječiti da sam procjenjujem naknadu za svoje usluge? Žele li me prisiliti da postupam kako je njima drago, a ne kako se meni čini da je dobro? Ako mi ostave moju slobodu, onda konkurencija i dalje postoji. Ako mi je oduzmu, onda nisam drugo doli njihov rob. – Asocijacija će, kažu, biti slobodna i dobrovoljna. – Izvrsno! Ali tada će se svaka asocijacija odnositi prema nekoj drugoj isto kao što se pojedinci trenutno odnose jedni prema drugima, pa još uvijek imamo konkurenciju. – Asocijacija će biti sveobuhvatna. – Tu je šali kraj. Anarhična konkurencija strovaljuje sad ljudsko društvo u bijedu, a da bismo to zlo uklonili, treba pričekati dok se svi ljudi, Francuzi, Englezi, Kinezi, Japanci, Kaferi, Hotentoti, Laponci, Patagonci, dogovore kako će se zauvijek podvrgnuti jednom od oblika asocijacije koju ste vi izmudrovali? Ali dobro se čuvajte: time priznajete

da se konkurencija ne može uništiti; ili možda tvrdite da neuništiva pojava, koja dakle počiva u prirodi stvari, može biti zlo?

Što je to konkurencija? Je li ona neka stvar koja za sebe postoji i djeluje, poput kolere? Ne, konkurencija se sastoji samo u izostanku tlačenja. U svemu što se mene tiče želim birati za sebe i nikome drugome ne želim dopustiti da bira umjesto mene i protiv moje volje; a ako netko u mojim poslovima poželi staviti svoj sud na mjesto mogega, onda ću i ja sebi uzeti isto pravo. Samo, imamo li ikakvo jamstvo da će stvari tada ići bolje? Jasno je, konkurencija je sloboda. Tko uništava slobodu djelovanja, taj uništava mogućnost i sposobnost izbora, suda, usporedbe, ubija inteligenciju, misao, jednom riječju, čovjeka. Na to se svode svi planovi naših modernih popravljča svijeta, bez obzira na to odakle polaze; kako bi popravili društvo, započiju s tim što uništavaju pojedinca pod izlikom da iz njega proistječu sva zla, kao da on nije također izvor svekolikog dobra!

Vidjeli smo gore da se učinak i protuučinak prilikom razmjene izjednačuju. U osnovi je svatko od nas na ovom svijetu odgovoran za to da se vlastitim naporima brine za svoje potrebe. Ako nam dakle neki čovjek uštedi neki trud, onda i mi njemu moramo uštedjeti neki: on nam prepušta dobro koje je rezultat njegova truda; prema tome i mi moramo jednako postupiti prema njemu.

Ali tko će izvesti obračun? Jer savim se nužno obostrani napor, trud i učinak mora obračunati kako bi se došlo do izjednačenja i pravde – osim ako se za pravilo ne želi postaviti nepravda, nejednakost, slučajnost, dakle sve drugo doli ljudski razbor! Tko dakle da bude sudac? Nije li prirodno da se u svakom pojedinom slučaju prosuđuju potrebe onih koji ih imaju, sredstva za njihovo zadovoljenje što stoje na raspolaganju onima koji ga traže, napor onih koji ih razmjenjuju? Ili nam se možda stvarno predlaže da se na mjesto te opće budnosti sudionika postavi neka društvena vlast – recimo, ona samog popravljča svijeta! – koja bi onda na svim mjestima na Zemlji trebala određivati beskrajno osjetljive uvjete pri bezbrojnim razmjenama. Zar se ne uviđa da bi to značilo stvoriti najpogrešiviji, najsvieobuhvatniji, najneposredniji, u sve umiješani, najnepodnošljiviji i, doduše srećom, najnemogućiji despotizam što bi ga ikada mogao izumiti mozak nekog paše ili muftije?

Ali ako se konkurencija ne sastoji ni u čemu drugom doli u odsutnosti sa-

movoljne vlasti koja bi prilikom razmjene trebala odlučivati umjesto onih koji je obavljaju, onda već sa sigurnošću možemo zaključiti da je ona neu-ništiva. Zlorabljiva vlast može doduše ograničiti i spriječiti razmjenljivost jed-nako kao slobodu kretanja; ali ni jednu ni drugu ne može uništiti, a da ne uništi čovjeka. Pitanje je dakle samo pridonosi li konkurencija sreći ili nesre-ći čovječanstva, ili drugim riječima, da li čovječanstvo prirodno napreduje ili se kreće unatrag?

Konkurencija, koju bismo sasvim prikladno mogli nazvati jednostavno „slo-boda“, doista je izvorni demokratski zakon, unatoč napadajima što ih sva-kodneвно doživljava. Od svih snaga na kojima počiva napredak društva, ona je najdjelotvornija; ona ponajviše izjednačuje razlike u društvu; tek ona stvara od njega zbiljsku zajednicu. Postupno poopćava uživanje svih dobara što ih je priroda, čini se, besplatno podarila samo nekim krajevima. Sva dostignuća duha, za koja se u svakom stoljeću uvećava bogatstvo čovječan-stva, čini općim dobrom tako što samo nova djela prepušta međusobnoj razmjeni, ne dopuštajući da se naplati i sudjelovanje prirodnih snaga, kao što bi se rado htjelo; a ako je cijena tih djela, kao što se u početku uvijek događa, previsoka u usporedbi s njihovom unutrašnjom vrijednošću, onda konkurencija opet svojim neprimjetnim, ali neprestanim djelovanjem uspos-tavlja pravednu i točniju ravnotežu nego što bi je ikada mogla uspostaviti pogrešiva mudrost bilo koje vladine službe. Dok se konkurencija stalno op-tužuje za to da potiče nejednakost među ljudima, može se naprotiv ustvrditi da do umjetnih nejednakosti dolazi samo ondje gdje ona nije dopuštena; ako je npr. razlika između velikog lame i nekog parije beskrajno veća od one između predsjednika i nekog obrtnika u sjedinjenim državama Sjeverne Amerike, onda to potječe odatle što je konkurencija (ili sloboda) u Aziji po-tisnuta, a u Sjevernoj Americi nije. I zato, dok socijalisti u konkurenciji vide uzrok svakog zla, moramo upravo obratno u njezinom remećenju vidjeti glavni razlog za smetnju svakom dobru. Iako socijalisti i njihovi pristaše ne priznaju taj veliki prirodni zakon i premda on naizgled često djeluje pogub-no, ipak ne postoji nijedan drugi koji bi tako poticao sklad u ljudskom druš-tvu, koji bi tako uvjerljivo prikazivao beskrajnu uzvišenost prirodnog poretka stvari nad nemoćnim i budalastim pokušajima ljudi da ga poboljšaju.

Tu moram podsjetiti na onaj čudni, ali neprijeporni rezultat društvenog po-retka na koji sam čitatelja već prije upozorio i koji zbog moći navike često

ispuštamo iz vida; naime da je zbroj zadovoljenja što pripadnu svakom članu društva puno veći od zbroja onih koje bi on sam mogao pribaviti. Drugim riječima: naši su užici u usporedbi s našim radom očito nerazmjerni. Ta pojava, koju svatko može lako provjeriti na vlastitom primjeru, trebala bi nas ipak ispuniti stanovitom zahvalnošću prema društvu kojemu toliko dugujemo.

Ogoljeni od svega dolazimo na svijet, s bezbrojnim potrebama i tek malim snagama za njihovo zadovoljenje. Od samog se početka čini da možemo polagati pravo samo na onoliko zadovoljenje koliko smo svojim radom kadri pribaviti. Kada nam ono sad pripadne u neizmjereno većoj količini, kome zahvaljujemo taj višak? Upravo onoj prirodnoj organizaciji protiv koje se neprestance borimo.

Promotrena za sebe, ta je pojava neobična. Kada pojedinci uživaju više nego što proizvode, tada se to može vrlo lako objasniti ako na ovaj ili onaj način prisvajaju tuđe vlasništvo, ako primaju usluge, a ne pružaju protuusluge. Ali kako to može biti slučaj sa svim ljudima istodobno? Kako to da svaki čovjek, ako je bez sile i otimačine razmijenio svoje usluge za usluge drugih, može posve istinito reći: Za jedan dan uništim više nego što bih mogao stvoriti za jedno stoljeće?

Čitatelj shvaća da taj problem objašnjavaju prirodne snage koje u proizvodnji sudjeluju u puno većoj mjeri; proizvod te besplatne djelatnosti neprestano postaje opće dobro: toplina, hladnoća, svjetlo, sila teža, elektricitet itd. umnožavaju stalno proizvod ljudskog rada, a umanjuju vrijednost usluga time što ih olakšavaju.

Zacijelo sam nauk o vrijednosti izložio vrlo loše ako čitatelj pomisli da ona neposredno i za sebe mora opasti zbog pukog sudjelovanja neke prirodne snage koje zauzima mjesto ljudskog rada. To nije tako; tada bi nacionalni ekonomisti engleske škole imali pravo kada kažu: vrijednost je upravo proporcionalna s radom. Onaj tko sebi besplatno pribavi pomoć neke prirodne snage, taj lakše pruža svoje usluge; ali zato se još ne odriče bilo kojeg dijela svoje uobičajene plaće. Da bi se na to naveo, potrebna je neka izvanjska, stroga, ali ne i nepravedna prisila; ta je prisila konkurencija. Sve dotle dok se ona ne pojavi, sve dok je onaj tko iskorištava neku prirodnu

snagu gospodar svoje tajne, ta snaga djeluje doduše besplatno, ali nipošto još za opće dobro; ljudski duh nešto je osvojio, ali zasada samo za dobro jednog jedinog čovjeka ili jedne jedine klase; ta snaga još ne služi cijelom čovječanstvu: za njega se nije promijenilo ništa, osim što se neka vrsta usluga može dobiti uz manje truda, ali se ipak naplaćuje jednako skupo kao prije. S jedne strane čovjek dakle od drugih ljudi traži jednako mnogo rada kao prije, samo što im sam toliko ne pruža; s druge je strane cijelo čovječanstvo primorano da utroši jednako mnogo vremena i rada kako bi dobilo proizvod koji otada djelomice stvara priroda.

Kada bi stvari zauvijek ostale takve, onda bi sa svakim novim izumom bila ustanovljena jedna nova beskrajna nejednakost. Ne samo da se ne bi moglo reći: vrijednost je upravo proporcionalna s radom, nego se više ne bi moglo reći ni: vrijednost teži za tim da se dovede u odnos prema radu. Sve što smo gore rekli o besplatnom iskorištavanju i o zajedništvu koje se sve više razvija bilo bi tada pogrešno; tada ne bi bilo istina da se usluge razmjenjuju za usluge, tako da darovi prirode usto pri svakom prometu prelaze iz ruke u ruku sve dok ne dospiju do svojega posljednjeg odredišta, naime do potrošača. Svatko bi uvijek osim svojeg rada naplatio dio prirodnih snaga koje bi uspio iskoristiti; jednom riječju, čovječanstvo bi počivalo na principu općeg monopola, a ne na onom rastućeg zajedništva.

Ali to nije tako; kao što su svjetlo, sila teža, zrak, voda, elektricitet i bezbrojne druge blagodati prirode namijenjeni svim stvorenjima, kao što svaku individualnost osobni interes tjera sve dalje na putu napretka, tako u krilu društvenog poretka djeluje još jedan drugi pokretač koji održava izvornu namjenu tih blagodati, naime da budu besplatne i zajedničke. Taj je pokretač konkurencija.

Osobni je interes ona nepobjediva pojedinačeva sila koja nas tjera iz jednog napretka u drugi, ali ujedno i na to da ga iskoristimo sami za sebe. Nasuprot tome, konkurencija je ona druga, ništa manje neuništiva snaga koja ovladava svakim napretkom kako bi ga od pojedinačeva posjeda učinila zajedničkim dobrom cijelog čovječanstva. Tim dvjema snagama može se prigovarati svakoj za sebe, ali u svojem zajedničkom djelovanju one utemeljuju društveni sklad.

Usput budi rečeno: nije nikakvo čudo što se interes pojedinačnog čovjeka,

ako on pripada proizvođačima, oduvijek buni protiv konkurencije, što je ku-
di te je nasiljem, prijevarom, povlasticom, lažnim zaključkom, monopolom,
ograničenjem, zaštitnim sistemom itd. pokušava uništiti. Već sama moral-
nost tih sredstava ne dopušta nikakve dvojbe o moralnosti svrhe. Ali žalo-
sno je to što je i sama znanost u ime čovjekoljublja, jednakosti, bratstva
prigrllila upravo stvar pojedinačnog interesa u njegovu najuskogrudnijem ob-
liku, a stvar čovječanstva naprotiv napustila.